

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

1. Bevezetés

A büntetés kiszabása a büntetőeljárás - a bűnösség kérdésében való döntést követő - központi kérdése, melynek során a jogalkalmazó a büntető törvénykönyvben szabályozott keretek között meghatározza a büntetés azon nemét és olyan mértékét, amelyekkel a büntetési célok elérését biztosítottak látja. A büntetés célját a Btk. 37.§-a a társadalom védelmében jelöli meg, amit úgy lehet elérni, hogy elejét kell venni annak, hogy akár az elkövető (ismét), akár más (újabb) bűncselekményt kövessen el. A büntetés csak akkor tekinthető eredményesnek, ezt minél inkább biztosítani tudja. Éppen ezért, arra van szükség, hogy a büntetés mind az elkövetőben, mind a társadalom többi tagjában olyan belső meggyőződést alakítson ki, hogy a továbbiakban ne kerüljön összeütközésbe a jogszabályokkal, mivel azok - ideális esetben - nem az egyén ellen, hanem az egyénért vannak.

Amennyiben a jogkövető életmódra a jogalkalmazónak kell „ránevelnie” valakit, úgy fontos, hogy megtalálja azt az eszközt - és azt olyan mértékben alkalmazza, hogy azzal a kívánt hatás biztosan elérhető legyen, ugyanakkor (túlzott szigorral) ne félemlítse meg az állampolgárokat. Ezen folyamatot nevezi a büntetőjog tudománya individualizációnak, és melyet a jogalkotó a Btk. 83.§ (1) bekezdésébe foglalt. A törvényhozó csak az egyes bűncselekmények absztrakt értékelését tudja adni, különben a törvényszöveg végtelen hosszúságúra nyúlna. Ezért minden különös részi törvényi tényállás egy elvont esetet tételez, melyben a tényállási elemeken kívül másnak nincs jelentősége. Minden további releváns tény, körülményt a bíróságnak kell értékelnie, és a törvény által relatíve határozott büntetést konkretizálnia¹.

A büntetéskiszabás - főszabályként - a Különös Részben meghatározott büntetési tételek között történik, ugyanakkor bizonyos szabályok ezek átlépését lehetővé teszik (lefelé pl. a büntetés enyhítése és a tárgyalásról történő lemondás; felfelé pl. a halmazati- és az összbüntetés, a különös-, a többszörös és az erőszakos többszörös visszaesőkre valamint a bünszervezetben történő elkövetésre vonatkozó szabályok). Az enyhítő - és súlyosító körülmények mindig a büntetési

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlatban előforduló bűncselekmények döntő többsége kisebb súlyú, mint a Különös Rész §-aiban szereplő absztrakt eset. Annak, hogy a közvélemény csak arról a jóval kisebb számú esetről értesült, melyek súlya is jóval jelentősebb, nem a súlyos bűncselekmények kimagasló aránya az oka, sokkal inkább az igazságszolgáltatás működéséről adott - sokszor egyoldalú - tájékoztatás.

tételkereten (akár a csökkentetten, akár a felemelten) belül történő „elmozdulásra” vannak hatással, az enyhítő körülmények a konkrétan alkalmazásra kerülő mértéket „lefelé nyomják”, a súlyosítók pedig „felfelé tolják”. Illusztrálható a probléma egy mérleggel, melynek mutatója a büntetési tételkeret két szélső értéke között mozoghat, annak függvényében, hogy melyik serpenyőjében vannak a nagyobb súlyú körülmények. A hasonlatba jól beleilleszthető a büntetés kiszabásnak azon szabálya, hogy az enyhítő - és súlyosító körülményeket nem számuk, hanem nyomatékuk szerint kell értékelni; a mérlegen is a súlyok tömegének és nem darabszámának van jelentősége. Hasonlatunk azonban annyiban pontatlan, hogy míg a fizikában a súlyok tömege állandó, addig a büntetőjogban nem az. Ilyen esetben a bíróság ténylegesen mérlegként működne, érdemi tevékenysége pusztán a bűncselekmény összes körülményének felderítésében merülne ki, amiket már csak el kell helyeznie a mérleg megfelelő oldalán, majd leolvasni a kiszabandó büntetést. A bírói munka lényege éppen az, hogy nem elég az egyes enyhítő - és súlyosító körülmények felkutatása, azokat körültekintően „súlyoznia” is kell, hiszen egy adott körülmény súlya két esetben csak igen ritkán lesz egyenlő.

A Btk. áttételesen maga is meghatároz bizonyos enyhítő - és súlyosító körülményeket, amikor egy bűncselekmény különböző eseteihez eltérő büntetési tétel alkalmazását rendeli (privilegizált illetve minősített eset). Ez tekinthető a jogalkotó általános értékítéletének az adott körülményről, ezért ilyen tényezők fennforgása más bűncselekmény esetén is figyelembe vehető, általában ugyanolyan „előjellel”. Ezen szabály azonban nem abszolút, elképzelhető olyan eset, mikor az adott körülmény a Különös Részből minősítő körülményként szerepel, csak bizonyos bűncselekmény esetén értékelhető súlyosítóként, más esetben enyhítőként vehető figyelembe. Jó példa erre az éjjel történő elkövetés, ami minősítő körülményként szerepel a magánlaksértés vétségénél (a minősített eset már büntett). Ugyanez a körülmény súlyosítóként értékelhető például rablásnál, de enyhítő hatása lehet egy közlekedési bűncselekménynél, ahol a korlátozott látási viszonyok rontották a baleset elkerülhetőségének esélyét.

A privilegizált és minősített esetekkel kapcsolatban fontos felhívni a figyelmet a kétszeres értékelés tilalmára; az a körülmény, amely a tényállási elemek közé tartozik, nem értékelhető enyhítő, vagy súlyosító körülményként. Ez a szabály nem zárja ki azt, hogy súlyosító körülményként

kerüljön értékelésre, ha a bűncselekményt többszörösen minősülő módon követték el (a magánlaksértés példájánál maradva, a cselekményt éjszaka, csoportosan követik el).

Az enyhítő - és súlyosító körülmények vizsgálata előtt le kell szögezni, hogy azok maradéktalan felsorolása nem lehetséges, mivel az ügyek egyedi sajátosságai azok számtalan variációját adhatják. Ezért a továbbiakban igyekszünk a leggyakrabban felmerülő körülményeket vizsgálat alá vonni, melyben a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 56/2007. számú véleményét² tekintjük vezérfonalnak.

2. A büntetést befolyásoló tárgyi körülmények

2.1. A stádiumok értékelése

Az 56/2007. számú BK vélemény a tárgyi körülmények között rögtön az első helyen említi a bűncselekmény stádiumának büntetésre gyakorolt hatását. Az előkészületet a törvényhozó maga értékeli enyhítő körülményként, mivel azt csak bizonyos bűncselekmények esetén rendeli büntetni, értelemszerűen a befejezett bűncselekménynél lényegesen enyhébben.

A kísérlet tekintetében a Btk. a parifikáció elvét alkalmazza, azaz a kísérletre is a befejezett bűncselekmény büntetési tételét rendeli, ami nem jelenti azt, hogy a kísérlet a befejezett bűncselekménynél ne lenne enyhébb. Erre enged következtetni, hogy a büntetés enyhítésének szabályai a kísérlet esetére is lehetővé teszik a kétszeres leszállás alkalmazását.

A kísérlet fogalmi eleme az eredmény bekövetkezésének elmaradása, ami nem hagyható figyelmen kívül. A cselekmény kísérleti szakban maradásának enyhítő körülmény való értékelése attól függ, hogy milyen közel került az elkövető a bűncselekmény befejezéséhez. Ha az elkövető már közel került a bűncselekmény befejezéséhez, de az eredmény mégis elmarad, az enyhítő körülmény súlya csekélyé válik, vagy teljesen el is enyészik, ha pusztán külső körülmények gátolták meg az eredmény bekövetkezését, az elkövetőnek abban semmilyen szerep nem volt. A Legfelsőbb Bíróság a BH2004.90 számú döntésében megállapítja, hogy minősített emberölés kísérletét rendkívül durva, kitartó módon megvalósító vádlott javára a cselekmény kísérleti szakban maradása csak

² A korábbi számozás szerint BK 154. számú állásfoglalás

csekély súlyú enyhítő körülményként vehető figyelembe, tekintettel arra is, hogy a több életveszélyes sérülést szenvedett sértett életét szinte csak a véletlen mentette meg.

Bűnhalmazat esetén a kísérlet szintén súlytalanná válhat, amennyiben a halmazatot alkotó bűncselekmények többsége befejezett.

2.2. Az elkövetés módja és eszköze

Az elkövetés különböző módozatai a leggyakoribb minősítő körülmények a törvény Különös Részében, melyek általában jelentősen megnehezítik, vagy ki is zárják a bűncselekménnyel szembeni védekezés lehetőségét, így a társadalomra fokozottan veszélyesek. Az ilyen veszélyes elkövetési módok száma igen nagy, ezért a törvényhozó nem rendelheti az összes valamennyi bűncselekményhez, ezért az állásfoglalás általános érvénnyel kimondja, hogy az az elkövetési mód, ami bizonyos esetben minősítő körülmény, az egyéb esetekben súlyosítóként kerüljön értékelésre. A továbbiakban csak példálózó felsorolással emeli ki a legveszélyesebb elkövetési módokat, ilyenek a kitartó próbálkozás, a gátlástalan, garázda jellegű magatartás, az alattomban történő elkövetés. Ezekon túlmenően bármely más veszélyes elkövetési forma súlyosítóként értékelendő. Úgyszintén súlyosító körülmény, ha a vádlott, a célja eléréséhez szükséges mértéket meghaladó testi vagy lelki szenvedést okoz. A sértett ellenállásának leküzdését meghaladó mértékű erőszak már túlmutat az adott bűncselekményen, viszont ha egyéb bűncselekmény (vagy súlyosabb minősítés) megállapításához szükséges mértéket nem éri el, úgy az kizárólag a büntetés kiszabása körében kerülhet értékelésre. A korrupciós elkövetés szintén súlyosító körülmény, amennyiben nem vesztegetési jellegű bűncselekményt valósítanak meg ilyen módon.

Élet és testi épség elleni cselekmények esetén különös jelentősége van az elkövetés eszközének. A különösen veszélyes eszköz használata súlyosító körülmény. Az eszköz ilyen minősége akkor állapítható meg, ha az adott módon felhasználva a szándékoltnál súlyosabb eredmény előidézésére (testi sértés esetén halálos eredmény) alkalmas. Számos eseti döntés megállapítja, hogy ilyennek minősül különösen a lőfegyver, a kés (a BH1993.592 számú eset a 63mm pengehosszúságú kést már ilyennek minősíti), a balta stb. Élet elleni cselekménynél az élet kioltására alkalmas eszköz akkor tekinthető különösen veszélyesnek, ha az adott módon használva sem a védekezésre, sem az eredmény elhárítására nem ad lehetőséget, vagy azt lényegesen

korlátozza. Hasonló kritériumokat fogalmaz meg a 15. számú irányelv IV./8. pontja. Nem értékelhető súlyosító körülményként az eszköz minősége, ha a bűncselekmény erre tekintettel súlyosabban minősül (Btk. 137. § 4 pontban említett elkövetési módok szerepelnek minősítő körülményként).

Súlyosító körülmény ha a bűncselekmény a közbiztonságot vagy a köznyugalmat tartósan vagy súlyosan megzavarta. Ezek a negatív hatások a társadalom egészére kiterjednek, az állampolgárok biztonságérzetét csökkentik, ezért a büntetőjog határozott fellépése indokolt. A legsúlyosabb büntetés alkalmazását látta szükségesnek a Fővárosi Ítéltábla azon vádlottal szemben, aki lőfegyverrel, minden előzetes ok nélkül kivégzésszerűen számára ismeretlen két sértettet megölt, további kettőnek életveszélyes sérülést okozott, melynek kapcsán egyikük maradandó fogyatékoságot szenvedett. A számos súlyosító körülmény közül külön is kiemelésre került az ország köznyugalmának megzavarása. Ilyen tárgyi súlyú és személyében is a társadalomra kiemelkedő veszélyt jelentő elkövető végleges elszigetelése indokolt. (BH2004.265)

2.3. Az eredmény és a bűncselekmény egyéb következményei

Eredmény-bűncselekmények esetén nagy jelentősége van annak, hogy kizárólag az elkövető magatartása vezetett az eredmény bekövetkezéséhez, vagy abban más is közre játszott - azaz az okozati összefüggés közvetlen, vagy csupán közvetett. Utóbbinak mindig enyhítő hatása van. Amennyiben viszont a súlyosabb eredmény bekövetkezését csak a vádlotton kívül álló okok gátolták meg, úgy azt súlyosító körülményként kell értékelni.

Ebben a körben elsősorban a sértett illetve harmadik személyek közrehatása kerülhet értékelésre. A sértett közrehatásának értékelését mutatja be a már korábban ismertetett BH1998.260 számú jogeset, ezért az ott leírtakat nem ismétljük meg. A következő jogeset a külső személyek közrehatásával foglalkozik. A vádlott ittas állapotban érkezett meg volt élettársa lakására, akinek nevelőapjának az anyja (a későbbi sértett) szintén ott tartózkodott. A vádlott bántalmazni kezdte volt élettársát, a sértett ezt látva segítségért kiabált. Ekkor a vádlott őt hanyatt lökte, az esés következtében az idős asszony fejét a cserépkályhába ütötte, tarkóján duzzanat alakult ki. A sértett másnap hazament, az elkövetkező napokban fejfájás gyötörte de nem ment orvoshoz. A kórházba végül is az esetet követően három héttel került, mivel szomszédai

magatartászavart észlelte nála. A sértett két hónap múlva elhunyt, halála a koponyaburok alatti vérzés szövődményeként kialakult tüdőgyulladás és keringési elégtelenség miatt következett be. Az orvosszakértő véleményéből megállapítható, hogy a sértettet kezelő orvosok elmulasztották a koponyaröntgen-vizsgálat elvégzését, mely kimutatta volna a koponyaburok alatti vérzést. Ezt felismerve, műtéttel a sértett életét elképzelhető, hogy meg lehetett volna menteni. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy mindez nem érinti a vádlott halált okozó testi sértés büntetében való bűnösségét, az a körülmény azonban, hogy a sértett élete az orvosi tévedés elmaradása esetén, esetlegesen megmenthető lett volna nyomatékony enyhítő körülmény. Kisebb súlyú, de enyhítő körülmény az is, hogy a halálos eredmény tekintetében, csak hanyag gondatlanság (negligencia) terheli a vádlottat. (BH1993.591)

Mint arra már többször utaltunk, a bűncselekmény tárgyi súlyának alapvető jelentősége van a büntetés kiszabás kérdéskörében. Az egyes cselekmények tárgyi súlyát először a törvényhozó értékeli, azáltal, hogy meghatározza az alkalmazható büntetés(ek) nemét és mértékét, melyen belül a bíróság mérlegelési joga érvényesül. A tárgyi súlyt elsődlegesen a cselekmény káros következményei határozzák meg, melyek többfélék lehetnek. Bizonyos negatív hatások számszerűsíthetők, mint a sértettek száma darabban, a sérülés gyógytartama napokban, a kár, vagyoni hátrány pénzben fejezhető ki, ami nagy segítséget jelent azok értékelésénél. Más következmények ilyen konkrét módon nem mérhetőek, de ez esetben is lehetőség van annak megállapítására, hogy azok enyhe, közepes vagy súlyos fokúak. Ilyenek a bekövetkezett káros pszichikai hatások vagy valamilyen helyzet bekövetkezésének valószínűsége. (56/2007. számú BK vélemény III./3. pont)

Értelemszerűen bűncselekménnyel okozott sérelem kisebb foka enyhébben, míg magasabb foka súlyosabban büntetendő. A bűncselekmény megvalósulásához a védett jogtárgy bizonyos fokú megsértése (vagy veszélyeztetése) szükséges, aminek mértéke nagyon lényeges. Amennyiben a sérelem épphogy csak eléri azt a mértéket, ami a minősítést megalapozza, nyilvánvalóan enyhébb büntetés kiszabása helyes, mint abban az esetben, ha a sérelem foka már közel áll a minősített esethez. A jogtárgy megsértésének fokát a törvényhozó minősített esetek megalkotásával értékelheti. Amennyiben viszont a minősített eset megállapításához szükségesnél nagyobb sérelem következett be, úgy ez már csak a büntetés kiszabása körében értékelhető, feltéve, hogy halmazat

alapjául sem szolgált. A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés esetében a tényállás egyik eleme, hogy más vagy mások élete, testi épsége kerül veszélybe azáltal, hogy az elkövető foglalkozásának szabályait megszegte. A további bekezdések minősített esetek meghatározásakor az elszenvedett sérülést és a sértettek számát értékelik. Az elszenvedhető sérülés mértékének van felső határa (a sértett halála), a lehetséges sértettek számának azonban nincs. A szövegben a halálos tömegszerencsétlenség a legsúlyosabb minősítő körülmény, mely akkor állapítható meg ha legalább egy személy meghalt és legalább kilencen megsérülnek (az áldozatok száma összesen tíz). Nyilvánvaló azonban, hogy egy ilyen bűncselekménynek tíznél jóval több áldozata is lehet (sajnos nem ritkán van is), melyet azonban a törvényhozó már nem vont értékelése körébe. Ez a feladat a bíróságra vár, a meghatározott büntetési tételen belül, annak maximuma felé történő elmozdulással. Ugyanebbe a gondolatmenetbe behelyettesíthető bármelyik bűncselekmény. Belátható, hogy a jogtárgy egy bizonyos határon túli megsértése - törvényi rendelkezés hiányában - már csak súlyosító körülményként értékelhető, ott viszont nem szabad róla megfeledkezni.

Némiképp egyszerűbb a jogalkalmazó dolga abban az esetben, ha a bekövetkezett hátrány pontosan számszerűsíthető és a törvényi tényállás felépítése is ehhez igazodik. Erre legtipikusabb példával a vagyon elleni bűncselekmények szolgálnak, melyeknél az elkövetési érték pontos meghatározása után, már csak be kell illeszteni azt az értékhatárok közé. Annak alapján, hogy az intervallumok között az elkövetési érték annak alsó vagy felső határához áll közel, kerül sor enyhítő- illetve súlyosító körülményként történő értékelésére.

2.4. A sértett személyi körülményei

A sértett személyi sajátosságai több helyen tényállási elemként szerepelnek, míg más esetekben a büntetéskiszabás kapcsán kerülnek értékelésre. Ilyen körülmények a sértett védekezésre képtelen (vagy abban korlátozott) állapota (fiatal vagy idős kora miatt, ittassága, betegsége stb. miatt), gondozásra szorultsága, terhessége, vagyon elleni bűncselekményeknél a sértett nehéz anyagi helyzete. Mindezen esetekben a sértett még az egyébként szokásos mértékű ellenállást sem képes kifejtetni az elkövetővel szemben. A törvényi rendelkezés értelmében a 12 életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kell tekinteni testi sértés és az emberrablás esetén. Nyilvánvaló azonban, hogy az ilyen alacsony életkorú személyek az elkövetővel

szemben kiszolgáltatott helyzetben vannak, ezért a sérelmükre történő bármely bűncselekmény esetén ezt súlyosító körülményként kell értékelni. A védekezésre képtelen állapotot a sértett betegsége, rokkantsága idős kora is megalapozhatja, amennyiben számottevő ellenállás kifejtésére nem képes (BH2001.459, BH2002.170). A sértett nehéz anyagi helyzetét az elkövető terhére értékelni annyiban problematikus, mert sok esetben az elkövető tudata ezt a körülményt semmilyen mértékben sem fogja át, ezért a gyakorlatban alkalmazására szinte alig lehet példát találni. A gyakorlatban fellelhető BH2002.423 számú eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság kifejti, hogy a vádlottak tisztában voltak a sértettek nehéz anyagi helyzetével, éppen az ebből fakadó kiszolgáltatottságuk miatt váltak a bűncselekmény áldozatává. Az ilyen magatartás a társadalomban általánosan elítélt, így annak társadalomra veszélyességét vitatni nem lehet. Ez a döntés nem konkrétan ezen körülmény súlyosító körülményként való értékeléséről szól, de a benne kifejtettek alapján feltételezhető a gyakorlat ezirányú továbbfejlesztésének célja.

Az elkövető és a sértett közötti közeli hozzátartozói viszony súlyosító körülményként történő értékelésre általában élet elleni bűncselekményekkel kapcsolatban találunk példát (BH2004.492, BH2000.282, BH1996.458 stb.), ami összhangban van a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvének IV./8. pontjában foglaltakkal. A korábban már ismertetett BH1991.52 számú jogesetben a bíróság nem értékelte a közeli hozzátartozó sérelmére történő elkövetést, mivel éppen ebből a minőségből fakad az elkövető méltányolható indítéka (felesége megcsalta és a vádlott őt tetten érte). Szintén nem értékelhető ezen körülmény súlyosítóként gondatlan elkövetés esetén, erre még a későbbiekben részletesen visszatérünk.

Szintén a sértett és az elkövető közti rokoni kapcsolat az alapja - bár nem súlyosító, vagy enyhítő hatása van, hanem az eljárás akadályát képezheti - a Btk. 331. §-ában foglalt rendelkezésnek, mely szerint az ott felsorolt vagyron elleni bűncselekményeket hozzátartozója személyes vagyonára elkövető személy csak magánindítványra büntethető.

Annak a körülménynek, hogy a sértett az elkövető megbüntetését nem kívánja - önmagában nincs jelentősége a büntetés kiszabásánál, tekintettel egyrészt arra, hogy a sértett ilyen elhatározása alapulhat a vádlottól való félelmén; másrészt arra, hogy a társadalom védelmének igénye nem bírálható felül egyetlen személy által. Ez alól természetesen kivételt képeznek azon esetek, - ezek egyike az előbb ismertetett Btk. 331. § is - mikor a büntetőeljárás megindítása

magánindítványhoz kötött, melynek előterjesztése a sértett önálló döntése. Amennyiben a felek közötti viszony utóbb olyan mértékben rendeződik, hogy a sértett már nemcsak hogy nem kívánja a terhelt felelősségre vonását, de a cselekményt meg is bocsátotta neki, úgy ez a körülmény már enyhítő körülményként értékelhető. Ezt a gyakorlat következetesen alkalmazza is: pl. BH2000.279, BH1998.368.

2.5. A részesség értékelése

Aki a bűncselekmény elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt, annak felelőssége bűnsegédi minőségben kerül megállapításra. A törvény rendelkezései folytán a részesekre is a tettesekre irányadó büntetési tételeket kell alkalmazni. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a bűnsegéd nem fejt ki olyan magatartást, ami a bűncselekmény bármely tényállási elemét valószínűsíti meg, ez esetben ugyanis már társtettesnek minősülne. Ebből következik, hogy az esetek nagy részében a bűnsegéd szerepe kisebb a tettesénél, ezért vele szemben enyhébb büntetés alkalmazása felel meg az arányosság követelményének. Ehhez kapcsolódóan fogalmazza meg a Btk. 87. § (3) bekezdése, hogy bűnsegély esetén a kétszeres leszállás is alkalmazható. Mindez természetesen csak lehetőség a bíróság számára, elképzelhető olyan eset, mikor a bűnsegéd enyhébb büntetése nem indokolt. A BH1999.486 szám alatt közölt eseti döntésben az elsőfokú bíróság a vádlott bűnösségét társtettesi minőségben mondta ki, amit a másodfokú bíróság helyben hagyott. A védő felülvizsgálati indítványában a vádlott felmentését kérte. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a vádlott a cselekménynek nem társtettese, csupán bűnsegéde volt, azonban az elkövetői alakzatban való tévedés nem alapozza meg a felülvizsgálatot, mivel emiatt a vádlottra nem szabtak ki a törvényes kereteken túli büntetést. Ezért a megtámadott határozatot hatályában fenntartotta.

Az állásfoglalás nem rendelkezik arról, hogy a felbujtás enyhítő körülményként lenne értékelhető, ennek indoka, hogy míg a bűnsegéd csak szándékerősítő hatást fejt ki, addig a felbujtó szándékkialakítót, tehát nélküle a bűncselekmény elkövetésére nem került volna sor. Amennyiben ugyanazon személy olyan magatartásokat tanúsít, melyek egy része bűnsegélyként, másik rész viszont felbujtásként értékelhető, úgy vele szemben a felelősség megállapítására felbujtóként kerül

sor, az ezen felüli „többletcselekmény” (a bűnsegély) súlyosító körülményként lesz értékelve. Ugyanez áll abban az esetben is, ha a tettes tanúsít további részesi magatartásokat is.

2.6. Az elkövetett cselekmények száma

A többszörös elkövetésnek általános súlyosító hatása egyértelmű, legyen szó annak bármelyik formájáról. Amennyiben az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközönként többször követ el, úgy folytatóság megállapításának van helye. Az ítéletben ez egy rendbeli bűncselekményként kerül kimondásra, ezért a büntetést súlyosító törvényi rendelkezések alkalmazására pusztán ezen az alapon nincs lehetőség. Mindenképpen értékelni kell azonban azt, hogy az elkövető a védett jogtárgyat többször sértette meg és ezzel jelentősebb sérelmet okozott, mint ha arra csak egyszer került volna sor. Erre a büntetés kiszabásának során kerülhet sor. A folytatóság súlyosító hatása annál nyomatékosabb, minél több cselekményt foglal magában. Amennyiben a cselekmények vagy a sértettek különböznek, illetve az elkövetési idők között nagyobb a távolság, úgy halmazat megállapítására nyílik lehetőség. Mivel a törvény Általános Része erre az esetre szigorúbb büntetéskiszabási szabályok alkalmazását írja elő, ezért súlyosító körülményként csak akkor értékelhető, ha a halmazatban kettőnél több cselekmény található. Amennyiben a bíróság nem élt a megemelt tételkeret alkalmazásának lehetőségével és a súlyosabb bűncselekményre irányadó tételkereten belül szabta ki a büntetést, úgy már a kétszeres halmazat is súlyosító körülményként értékelendő. Látszólagos halmazat estén, mikor az enyhébb bűncselekmény a súlyosabba beolvad (más elnevezéssel összeolvadás) és ezért önállóan nem kerül értékelésre, a büntetéskiszabás körében súlyosító körülményként értékelhető. Ehhez kapcsolódik még, hogy a BK 8. számú állásfoglalás értelmében, hivatalos személy elleni erőszak esetén kizárt a halmazat megállapítása, ha a vádlott egységesen eljáró több hivatalos személy sérelmére követi el a bűncselekményt. A sértettek nagyobb száma azonban súlyosító körülmény.

Amennyiben a cselekmény egyszerre több minősített eset megállapítását is megalapozza, úgy ennek értékelésére már szintén csak a büntetés kiszabása során kerülhet sor.

Azon bűncselekmények, melyeknek több elkövetési magatartása is van, ezek közül több megvalósítása is súlyosító körülmény. Az elmúlt években több ilyen törvényi tényállás megalkotására

került sor, melyeknél olyan szerteágazó elkövetési magatartások kerültek egyetlen rendelkezésen belül szabályozásra, melyek bár azonos jogtárgyat sértenek, de azok tanúsítására általában az élet különböző területein kerül sor, így olyan esetek egységes elbírálását teszik szükségessé, melyek esetében ez nem mindig felel meg a büntetési céloknak. Példaként említhető a visszaélés kábítószerrel alapesete melynek hét elkövetési magatartása van. Ezek közül a kábítószer megszerzése viszonylag gyakori jelenségnek mondható, de az esetek jelentős részében alkalmi jellegű fogyasztói magatartásról van szó. A kábítószer termesztése, előállítását általában jóval tudatosabb cselekmény, melynek célja nem ritkán a bűncselekmény valamely minősített esetének elkövetése. Az említett két elkövetői kör azonos elbírálásban részesítése azzal a következménnyel járhat, hogy felborul a bűncselekmény súlya és a büntetés mértéke közötti szükséges arány.

Súlyosító körülmény, ha közlekedési bűncselekmény esetén a KRESZ alapvető szabályait (pl. forgalomirányító fényjelző készülék tilos jelzése, előzés szabályai, járművezetés személyi feltételei stb.) szegi meg az elkövető.

2.7. Az alkalmoszerű elkövetés

Az alkalmoszerű elkövetés általában enyhítő körülmény, mivel ilyen esetekben nagyobb az esély arra, hogy a büntetési célok a terhelttel szemben enyhébb büntetés alkalmazásával is elérhetőek. Itt elsődlegesen az elkövető nevelésének van jelentősége, annak megelőzése érdekében, hogy a terhelt rendszeres bűnelkövetővé váljon. Természetesen ez a körülmény nem áll fenn, ha az alkalom létrejött a vádlott tudatos magatartásának következménye (pl. a sértettet ő itatta le). Az ellenőrzés lazasága, vagy hiánya (pl. éjjeli őr feladatát nem látja el) is enyhítő körülményként értékelhető, ha az így kínálkozó alkalomnak legalább szándékerősítő hatása volt a vádlottra.

2.8. A kár megtérítés és az elégtétel adása

Vagyoni jellegű sérelem esetén a kár mértékének alapvető jelentősége van a cselekmény minősítése során. Nem hagyható figyelmen kívül a büntetés kiszabása körében, ha a kár bekövetkezett ugyan, de azt később részben vagy egészben kompenzálták. Alapvető különbség mutatkozik abban, hogy a kompenzációra a vádlott részéről, vagy rajta kívül került sor. E két esetet nevezik a kár megtérítésének illetve a kár megtérülésének. A büntetés kiszabása során elsődleges

jelentőséggel a vádlott részéről történő kártérítésnek van, mivel ez általában párosul a cselekmény megbánásának szubjektív körülményével, amik együtt jelentős súlyú enyhítő körülményként jelentkezhettek. Ahogy azt az állásfoglalás is megfogalmazza, az enyhítő körülmény fennállásának nem feltétele, hogy a terhelt a kár teljes összegét megtérítse, ebben a körben elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a megtérítés mértéke - tekintettel a vádlott vagyoni és családi viszonyaira - mennyiben felel meg teljesítő képességének. Ezt tükröző szemlélet ismerhető fel a BH1987.428.

Itt kell említést tennünk a Btk. 332. §-ában szabályozott tevékeny megbánásról. Ez a jogintézmény a meghatározott vagyon elleni bűncselekmény elkövetőjének biztosítja az enyhébb büntetés lehetőségét, amennyiben cselekményét a hatóságok előtt felfedi és a kárt is megtéríti. Ezen rendelkezés megfogalmazásából is kiderül, hogy nem feltétele ezen kedvezménynek sem a teljes reparáció, elegendő, ha az elkövető mindent tőle telhetőt megtesz ennek érdekében.

Amennyiben a sérelem nem anyagi természetű volt, úgy a vádlott elégtétel adásával (pl. rágalmozás esetén nyilvános bocsánatkéréssel) rendezheti a sértettel való viszonyát, ami szintén enyhítő körülmény.

A vélemény III./9. pontja értelmében az a körülmény, hogy a kár az elbíráláskor már csak kisebb mértékben áll fenn, olyan objektív tényező, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, még akkor sem, ha ahhoz a vádlottnak nem volt köze. Ilyen esetben az enyhítő körülmény súlya nyilvánvalóan kisebb, mintha a kárt maga térítette volna meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a kár kompenzációjának elmaradása nem súlyosító körülmény, mint ahogy az sem, ha az eltulajdonított dolog az elkövetőnél megrongálódott, így értéke csökkent.³

2.9. A vádlottat és más személyeket a bűncselekményből fakadóan ért hátrányos következmények

A bűncselekményeknek a törvényi tényállásban értékelt hátrányos következményein túl gyakran további káros hatásai is vannak. Ezek érinthetik az elkövető személyét, de másokat is. Mivel ezeket a törvényhozó külön nem értékeli tényállási elemként, hatásuk viszont sok esetben igen jelentős, ezért a büntetés kiszabása során kell őket számba venni. Általánosságban elmondható, hogy a vádlotton kívül, más személyeket érintő káros következményeknek súlyosító, míg magát a

³ dr. Rendeki Sándor: A büntetés kiszabása - Enyhítő és súlyosító körülmények 116. o

vádlottat érintőeknek enyhítő hatása lehet. Előbbire szolgál például, amikor a tényállásban foglaltaknál súlyosabb eredmény következik be, mint például az előző fejezetben már ismertetett BH1994.578 számú jogesetben, ahol a vádlott terhére került értékelésre az a körülmény, hogy a halálos közlekedési balesetnek egy további súlyos sérültje is volt.

A vádlottat is érhetik azonban bűncselekménye kapcsán egyéb hátrányok. Az 56/2007. számú BK vélemény III./9. pontja szerint ezek csak akkor értékelhetők enyhítő körülményként, ha önmagukban is alkalmasak az elkövetővel szemben a speciális prevenció érvényesítésére. Ilyen hátrányok lehetnek, ha az elkövetőt - a bűncselekménnyel összefüggésben - súlyos fegyelmi büntetéssel sújtották, esetleg állását is elvesztette. Ezen következmények enyhítő körülményként történő értékelésénél fontos megjegyezni, hogy a bűncselekmény tárgyi súlyának növekedésével jelentősége folyamatosan csökken, így jelentős súllyal akkor kerül értékelésre, ha kisebb tárgyi súlyú bűncselekménnyel összefüggésben kerül alkalmazásra és a terhelte aránytalanul nagy hátrányt jelent. Ehhez hasonló szempontok alapján kerül értékelésre a vádlott által fizetendő kártérítés (természetesen csak akkor ha van rá fedezete). Nem vitatható, hogy gondatlan bűncselekmény következtében keletkező jelentős összegű kártérítési kötelezettség enyhítő körülmény, annak súlya a gondatlanság mértékével fordított arányban állhat. Az állásfoglalás azon megfogalmazásából, hogy a „bűncselekményből származó előnyt lényegesen meghaladó kártérítési kötelezettség” is az enyhítő körülmények között kerül említésre, arra lehet következtetni, hogy annak értékelésére szándékos bűncselekmény esetén is lehetőség van, bár az előzőekben elmondottakra tekintettel, nyilvánvalóan kisebb súllyal.

Szintén a szándékosság-gondatlanság képezi az alapját a vádlott hozzátartozói körében jelentkező hátrányok értékelésénél. Mint arra már utaltunk a közeli hozzátartozó sérelmére történő elkövetés súlyosító körülmény. Amennyiben viszont a vádlott szándéka nem terjedt ki arra, hogy hozzátartozójának sérelmet okozzon (e tekintetben gondatlanság terheli), úgy annak nyomatékos enyhítő hatása lehet. Közeli hozzátartozó elvesztése olyan súlyú körülmény lehet, melyre tekintettel a speciális prevenció keretében nem maradnak további elérendő célok, kizárólag a generális prevencióra tekintettel kerülhet sor büntetés alkalmazására. Ezt fogalmazza meg a Legfelsőbb Bíróság a BH2001.52 és BH2003.308 szám alatt közölt eseti döntésekben. A gondatlanságból elkövetett emberölés vétsége esetén a közeli hozzátartozó sérelmére történő elkövetés nem

értékelhető sablonosan, az 56/2007. számú BK véleménynek megfelelően. Az eredményhez kapcsolódó sajátos pszichikus viszony miatt helyesebb a közeli hozzátartozó elvesztéséről beszélni, ami a vádlottra nézve olyan hátrány, mely adott esetben az egyéni megelőzést kimeríti, így csak a társadalom védelme - másoknak hasonló gondatlanságtól való visszatartása - jelentkezik a büntetési célok között.

A vádlott személyében jelentkező hátrány lehet továbbá, ha ő maga szenvedett sérüléseket a bűncselekmény folytán, ez a körülmény szintén enyhítőként értékelhető, amennyiben arra nem kifejezetten a vádlott hibájából került sor (pl. a rendőrökkel vívott tűzharc során sérül meg).

2.10. Az időmúlás

Az időmúlásnak a büntetőjogban is alapvető jelentősége van. Az elkövetés és az eljárás megindulása közötti idő hosszúra nyúlása jelentősen megnehezíti a bűncselekmény felderítését, a tanúk felejtése, a bizonyítási eszközök esetleges elenyészése tekinthető ilyen természetes jelenségnek. Hosszabb idő elteltével a büntetési célok is már csak erősen korlátozottan érhetők el, különösen a speciális prevenció nevelő hatása. A törvény ezért az elévülés intézményével szab határt a szankció időbeli alkalmazásának. A törvény által meghatározott konkrét elévülési időpontok végső határidők, az idő múlásának azonban akkor is jelentősége van, ha ezt a határt még nem érte el. Ezért enyhítő körülmény, ha a bűncselekmény elkövetése óta hosszabb idő telt el, ennek nyomtatéka annál nagyobb, minél jobban megközelítette már az elévülési időt. A bűncselekmény súlya jelentősen befolyásolja azt, hogy milyen mértékű időmúlás fejt ki enyhítő hatást. A súlyosabb bűncselekményeknek a büntetési tétele magasabb, aminek egyenes következménye, hogy elévülési idejük is hosszabb, amit csak hosszabb időmúlás közelíthet meg. Így tehát minél súlyosabb a bűncselekmény, annál hosszabb időmúlás értékelhető csak enyhítőként. Jelentősége van továbbá az időmúlás okának, amennyiben az a vádlott magatartására vezethető vissza (pl. másokat hamis tanúzásra bírt rá, melynek következtében a büntetőeljárás sokáig rossz irányban folyt), az enyhítő körülmény súlya csekélyé válhat, vagy teljesen el is enyészhet. Megjegyezzük, hogy ún. „tartós bűncselekmények” esetén (pl. a Btk. 263/A. § szerinti lőfegyver vagy lőszer engedély nélküli tartása) a bűncselekmény csak a jogellenes állapot megszűnésével válik bevezetetté, ezért a jogellenes tartás kezdő napjától, a leleplezésig tartó hosszabb idő sem értékelhető enyhítő körülményként.

Az előbbieknél jelentősebb súlyú enyhítő körülmény, ha az elkövetőre az említett hosszabb idő alatt a büntetőeljárás súlya nehezedik, mivel ennek kapcsán számos hátrány éri (többek között erkölcsi hátrány, esetleg munkahelyének elvesztése stb.), különösen ilyennek kell tekinteni, ha valamely személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés alkalmazására is sor került. Ebben az esetben is az enyhítő körülmény súlyát csökkentő hatása van annak, ha az eljárás elhúzódása a vádlottnak (is) felróható (pl. szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg, megszökött). Nem értékelhető ilyen tevékenységként, ha azt a vádlott a bűncselekménnyel és nem a büntetőeljárással kapcsolatban fejtette ki (pl. az elkövetéshez használt fegyvert még az alapos gyanú közlését megelőzően elrejtette és azt a későbbiek során nem fedte fel). Úgyszintén nem róható fel a vádlottnak, ha védekezési szabadságát gyakorolja és ennek keretében - akár alaptalanul is - nagyszámú bizonyítási indítványt terjeszt elő, a bíróság kötelessége ugyanis, hogy ezek közül kiválogassa a szükségeseket és csak ezeknek adjon helyt. Sok esetben az igazságszolgáltatás leterheltsége okozza az eljárások elhúzódását, ami a vádlottnak nem felróható időmúlást eredményez. Ugyanígy értékelendő ha kifejezetten a hatóság hibájából (pl. az ítélet akár többszöri hatályon kívül helyezése folytán) nem kerül sor az ügy befejezésére.

2.11. Az elszaporodottság

Súlyosító körülményként kell értékelni az 56/2007. számú BK vélemény III./11. pontja alapján az adott, illetve a hasonló jellegű cselekmény elszaporodottságát. Olyan körülményről van szó melynek alkalmazása gyakran mechanikussá válik. A társadalom egészének bűnözéstől való visszatartásának igénye (generális prevenció) itt elsődleges hangsúlyt kap, mivel határozottabb fellépés indokolt olyan területeken, amelyeken már súlyos problémák kialakultak (azaz bizonyos típusú bűncselekményeket nagy számban követnek el). A cél ebben az esetben a már kialakult negatív folyamat visszafordítása, melynek eszköze - többek között - a súlyosabb büntetések kiszabása.

További problémát jelent ezen körülmény értékelése, abból a szempontból, hogy nyilvánvalóan a vádlott tudattartam nem terjed ki arra, hogy milyenek a bűnügyi statisztikák és az ő cselekménye gyakorinak számít-e avagy nem. Mindez azonban nem teszi indokolatlanná az elszaporodottság súlyosító körülményként való értékelését, csupán nagyobb körültekintéssel kell

lenni ennek során. Az állásfoglalás értelmében a „köztudomásúan” az elkövetés idején elszaporodott (vagy ahhoz hasonló jellegű) bűncselekmények esetén van lehetőség a súlyosabb büntetés kiszabására. Mindebből az következik, hogy egy korábban szinte elő sem forduló bűncselekmény, rövid időn belüli hirtelen megnövekedett előfordulása súlyosító körülményként (még ekkor!) nem értékelhető, mivel az elkövetés idején ezek még csak a kedvezőtlen tendencia első jelei - köztudomású tényről tehát nem beszélhetünk. Ilyenkor a bűnmegelőzés egyéb eszközei alkalmazásának van helye, abból a célból, hogy megakadályozzák a tényleges elszaporodást. Amennyiben viszont a tendencia folytatódik, a későbbiekben már a bíróság is kénytelen ezt értékelni. Más a helyzet akkor, ha az adott bűncselekmény előfordulása már eddig is elérte azt a szintet, hogy a „társadalomban folyamatosan meglévő jelenségről” beszéljünk, a cselekmények előfordulása ilyenkor egy átlagos szint körül mozog, mely azonban lényegesen meghaladja az előbbiekben tárgyalt esetenél említett mértéket. Az ehhez az átlagos értékhez képest történő hirtelen megugrás már alapot adhat az elszaporodottság megállapításához. Az állásfoglalás kitér arra is, hogy az ilyen jelenség nem szükségképpen országos, az elszaporodottság helyi szinten is megállapítható, ha a bűncselekmény előfordulásának emelkedése tendenciaszerű. Ennek vizsgálata fokozott körültekintést igényel.

Az elszaporodottság nem értékelhető súlyosító körülményként az erős felindulásban elkövetett emberölésnél és a jogos védelem túllépésénél.

A bírósági gyakorlatban számos ítélet hivatkozik az adott bűncselekmény (legjellemzőbbek a élet- és testi épség elleni bűncselekmények, vagyon elleni bűncselekmények, ittas járművezetés stb.) elszaporodottságára, annak részletesebb indokolása nélkül, amit - feltehetőleg - arra alapoznak, hogy a köztudomású tények további indokolást nem igényelnek. Ismert azonban olyan eset is, mely nem magát a bűncselekményt tekinti elszaporodottnak, hanem annak elkövetési körülményeit. A vádlott 25 éven át rendőrként dolgozott, ahonnan betegsége miatt nyugdíjazták. A vádlott leszerelését követően is megtartotta engedéllyel vásárolt maroklőfegyverét, engedélyét azonban nem újíttotta meg. A vádlott a lőfegyvert magánál tartotta a vádbéli napon is, amikor sógorával együtt mindketten közepes-súlyos fokú ittas állapotba kerültek. A kocsmából való távozás után a vádlott sógora egy telefonfülke ajtajának támaszkodott, majd az elé leült, melynek következtében az éppen telefonáló - szintén ittas - sértett nem tudta a fülkét elhagyni. A sértett

szidalmazni kezdte a vádlott sógorát, melynek következtében szóváltás alakult ki a felek között. Az üzlet tulajdonosa - észelve a vitát - megkísérelte a felek szétválasztását, mely átmenetileg eredményre is vezetett és a vádlott sógorával együtt elindult a söröző elől. A sértett azonban mégis úgy határozott, hogy a vádlott és sógora után indul, és mintegy 40 méteren belül utol is érte őket és folyamatosan kiabált utánuk. A vádlott először nem reagált a sértett fellépésére, azonban mikor a sértett megállt mögötte, megfordult és a nála lévő pisztolyból négy célzott lövést adott le a sértett mellkasára, aki a vérveszteség nyomán fellépő sokk miatt meghalt. A legfelsőbb Bíróság - egyebek mellett - súlyosító körülményként értékelte a cselekmény elszaporodottságát. Kifejtette, hogy noha a kocsmai viták lőfegyverrel történő rendezése folytán beálló halálos eredmény nem tekinthető tipikus elkövetési módnak, de az ittas emberek közötti nézeteltérések durva, életellenes cselekmények elkövetésével történő megoldása (ebben az esetben tehát a szituáció, melynek keretében az emberölés történt és nem maga az emberölés büntette) kétségkívül elszaporodott, és mint ilyen súlyosító körülményként értékelhető. (BH2003.307)

2.12. Az elkövetők száma

Az elkövetők számának - ha a törvény azt nem értékeli minősítő körülményként, illetve a súlyosabb minősítéshez megkívánt létszámot vagy egyéb ismérveket nem érték el - is jelentősége van a büntetés kiszabásával kapcsolatban. Az elkövetők nagyobb száma a cselekménnyel szembeni védekezés esélyét illetve eredményességét jelentősen csökkenti, ezért az ilyen elkövetés társadalomra veszélyessége jóval magasabb lehet, mivel egymás szándékát oly mértékben erősítheti, hogy olyan bűncselekményt követnek el, amit önmagukban nem mertek volna. Még jelentősebb ezen körülmény nyomatéka, ha az elkövetők együttműködése szervezett, egymást támogató, ilyenkor a bűncselekmény elhárításának esélye még kisebb. A csoporton belül tekintettel kell lenni az elkövetők egymás közti viszonyára, a cselekményben játszott szerepükre, így az egyes terheltek vonatkozásában ugyanaz a körülmény eltérő jelentőséggel fog bírni.

3. A büntetést befolyásoló alanyi tényezők

3.1. Az elkövető előélete

Elsődlegesen vizsgálendő az elkövető előélete, az a körülmény, hogy korábban került-e már összeütközésbe a törvénnyel. A bűnisméltés ténye azt bizonyítja, hogy a korábban alkalmazott büntetés a célját nem érte el, ezért az ismételt fellépésnek már határozottabbnak kell lennie. Az 56/2007. számú BK vélemény igen terjedelmesen foglalkozik az elkövető előéletének értékelhetőségével.

Alapvető elv, hogy a büntetlen előélet enyhítő körülmény, azonban ennek pusztán megállapításánál alaposabb vizsgálat szükséges. Aki első ízben került szembe az állam büntető hatalmával, még sokkal nagyobb eséllyel terelhető vissza az önkéntes jogkövetés útjára, mint az, aki már arról több ízben is letért. Ezért indokolt az enyhébb büntetés kiszabása, mivel a büntetési célok minden bizonnyal így is elérhetők. Ezen enyhítő körülmény nyomatéka elsődlegesen attól függ, hogy milyen hosszú ideje áll fenn ez az állapot, e két körülmény egymással egyenes arányban áll. Ezért nem kerülhet értékelésre fiatalos vagy fiatal felnőtt korú terhelt esetén, az ő esetükben életkoruk fog enyhítő körülményt jelenteni. Az előrehaladottabb életkorú terheltek esetén jelentősége fokozatosan nő. A büntetlen előélet nem értékelhető enyhítő körülményként annak javára, aki hivatalos személy és a bűncselekményt e minőségével összefüggésben követi el. Ugyanez a szabály vonatkozik minden további olyan állást betöltő terheltre, amelynél a büntetlen előélet alkalmazási feltétel. Ezekben az esetekben - hasonlóan a fiatal korhoz - ez a körülmény nem tekinthető érdemnek, hanem általános elvárásnak. Ez utóbbi esetben is feltétel, hogy a bűncselekmény kapcsolódjon az említett állás betöltéséhez. A büntetlen előélet jelentősége elenyészik abba az esetben, ha az elkövető hosszabb időn keresztül valósított meg bűncselekményeket, mivel ez a körülmény nagyobb fokú tudatosságra és elhatározottságra utal az elkövető részéről, ezáltal társadalomra veszélyessége fokozott. Az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyával a büntetlen előélet jelentősége fordítottan arányos, kiemelkedően súlyos bűncselekmények esetén alig vehető figyelembe. Ezt fogalmazza meg a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve is.

Ha az elkövető már korábban szembekerült a törvénnyel, az nem szükségszerűen jelent büntetett előéletet. A bíróságnak lehetősége van a vádlottat próbára bocsátani, vagy megrovásban

részesíteni (ez utóbbira az ügyész is jogosult). Ezekben az esetekben a büntetlen előélet enyhítő körülményként nem vehető figyelembe, amennyiben pedig, az éppen elbírálendő és a korábbi bűncselekmény azonos, vagy hasonló még súlyosító körülményként is értékelhető. Ebbe az esetkörbe tartozik az is, amikor az terhelt ellen a korábbi büntetőeljárás még folyamatban van, de ennek ellenére újabb bűncselekményt követ el. Az eljárás súlyának már önmagában is jelentős visszatartó erőt kellene gyakorolnia, az a körülmény, hogy ez a vádlottra nem volt hatással megalapozza azt a következtetést, hogy személye fokozottan veszélyes a társadalomra. Még fokozottabb ennek jelentősége, ha a vádlottal szemben már ítéletet is hoztak, mivel ekkor a büntetés lehetőségének terhe fokozottan nehezedik rá.

Ha az elkövetőt már korábban jogerősen elítélték, büntetett előéletűnek számít akkor is, ha már mentesült ennek hátrányos következményei alól, ami megfelel a Btk. 100. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezésnek. A büntetett előélet akkor is fennáll, ha a korábbi ítéleteket nem magyar bíróság hozta, de annak érvényét Magyarországon elismerték.

A büntetett előélet általában súlyosító körülmény, de annak nyomatkára számos tényező van hatással. Mindenekelőtt tekintettel kell lenni a korábbi bűncselekmény tárgyi súlyára és a büntetés kiállása óta eltelt időre. Amennyiben korábban kisebb súlyú bűncselekményért ítélték el az elkövetőt és hosszabb idő óta törvénytisztelő életmódot folytat, úgy a korábbi büntetés minden bizonnyal elérte célját, ezért az újabb bűncselekmény elkövetésének körülményei minden bizonnyal jobban hasonlítanak egy első bűnelkövetésre. Ezért ilyen esetben súlyosító körülményként értékelni a korábbi elítélést nem indokolt (már értékelést nyert azáltal, hogy a büntetlen előélet enyhítő körülménye szintén mellőzésre kerül). Amennyiben a korábbi bűncselekmény gondatlan volt, úgy ez csak akkor értékelhető súlyosító körülményként, ha az újabb bűncselekmény azonos vagy hasonló jellegű.

A büntetett előélet súlyosító hatását növeli, ha a korábbi bűncselekmény nagy tárgyi súlyú volt és erre tekintettel hosszabb tartamú szabadságvesztés került kiszabásra, mivel még súlyos joghátránnyal sem sikerült az elkövetőt megnevelni. Ha a visszaesői minőség nem állapítható meg, de az elkövető korábban már többször volt büntetve - különösen ha azonos vagy hasonló jellegű bűncselekmények miatt - az szintén nagyobb nyomatékkal súlyosít. A visszaesői, különös- és többszörös visszaesői minőség nyomatékos súlyosító körülmény, amennyiben az nem került már

értékelésre akár minősítő körülményként, akár a Btk. 97. §-ának alkalmazása során. Ha viszont a visszaesés megállapításához szükséges mértéket meghaladóan is volt már büntetve a vádlott az jelentős súlyosító körülményként értékelendő. A sorozatos elítélésből következik, hogy a terhelt hosszabb ideje, rendszeresen követ el bűncselekményeket, az ilyen bűnöző életmód a társadalomra fokozottan veszélyes.

Súlyosító körülmény az is, ha az újabb elkövetés egy korábbi büntetési kedvezmény (felfüggesztett szabadságvesztés, feltételes szabadság, még véglegessé nem vált kegyelem) hatálya alatt történt. A joghátrány elkerülésének lehetősége az elkövetőben nem alakította ki a várt visszatartó hatást, ezért annak súlyosító körülményként való értékelésén túl, annak megszüntetése is sor kerül, ha törvényi feltételei fennállnak. Ez nem ütközik a kétszeres értékelés tilalmába, mivel a büntetés kiszabásához fűződő jogkövetkezmény és nem az elkövetés mikéntjéhez kapcsolódik.

Közlekedési bűncselekmények esetén a korábban elkövetett közlekedési szabálysértéseknek is jelentősége van, azok súlyosító körülményként értékelhetők. Ezzel párhuzamosan, ha az elkövető hosszú időn át kifogástalanul vett részt a közlekedésben, az enyhítő körülmény lehet. Más esetekben a szabálysértésnek nincs súlyosító hatása, ahogy egy speciális terület saját szabályainak betartása sem enyhítő; a közlekedési bűncselekmények esetén a védett jogtárgy speciális volta indokolja az értékelhető körülmények körének kiterjesztését.

3.2. Az elkövető életmódja

Az elkövető életmódjának komoly jelentősége van a büntetés kiszabása során. A kifogásolható életmód - különösen a csavargó, munkakerülő életmód - súlyosító körülmény, mivel arra enged következtetni, hogy az ilyen személy szükségleteit illegális úton, bűncselekmények elkövetésével fogja kielégíteni, ezért személyi társadalomra veszélyessége fokozott. A normális életvitel önmagában nem enyhítő körülmény, az ezt meghaladó pozitív magatartás azonban ilyen lehet. A kollégiumi vélemény ennek körébe vonja a hosszú időn át, kiemelkedően végzett munkát, melynek azonban hangsúlyos további feltétele, hogy a büntetés célja erre tekintettel könnyebben elérhető. Ennek teljesülését mindig az adott munka és az elkövetett bűncselekmény jellegének összevetésével lehet eldönteni, fennállását pedig nem lehet megállapítani (akár súlyosító körülményként is lehet értékelni) ha éppen a munkával összefüggésben került sor a bűncselekményre (pl. a pénztáros a

kasszából pénzt tulajdonított el). Megemlítendő, hogy a hosszabb idő óta jól végzett munka egyfajta bizalmi viszony kialakulását eredményezheti, mellyel való visszaélés szintén súlyosító körülmény. A társadalom javára ellenérték nélkül teljesített szolgáltatás vagy tevékenység (jótékony célú munkavégzés, alapítvány létesítése) egyfajta társadalom számára nyújtott elégtételnek tekinthető, és mint ilyen, enyhítő körülmény lehet. Ilyenkor elsősorban a további bűncselekményektől való visszatartásra kell hangsúlyt fektetni.

3.3. A kor, az elmeállapot és az iskolázottság értékelése

Az elkövető egyik legalapvetőbb személyi körülménye az életkor, melynek a büntetés kiszabása során szerepe van. A büntetőjogi vétőképesség kezdő időpontja a tizennegyedik életév betöltése, a büntetőjog „teljes szigorát” viszont csak a tizennyolcadik életévét betöltött elkövetővel szemben lehet alkalmazni. Korábban e rendelkezések sorába volt illeszthető a Btk. 84. §-a, mely a halálbüntetés alkalmazását csak a huszadik életévét betöltött elkövetővel szemben tette lehetővé.

A fiatal kor önmagában nem enyhítő körülmény, hiszen ezt a törvényhozó már értékelte azáltal, hogy az ilyen elkövetőkre speciális (enyhébb) eljárási szabályokat rendelt alkalmazni. Nyilvánvaló azonban, hogy a törvényhozó által az említett életkorokban feltételezett értelmi fejlettséget mindenki máskor éri el, ezért bármelyik határ megközelítését a büntetés kiszabásnál figyelembe kell venni. Így enyhítő körülmény ha a vádlott az elkövetés idején tizennegyedik vagy tizennyolcadik (fiatal felnőtt) életévét alig haladta meg. A fiatal felnőttkor esetben egységes a gyakorlat abban, hogy annak enyhítő hatást a huszonegyedik életév betöltéséig tulajdonít (BH2002.4), mint ahogy abban is, hogy az ebben a korban fennálló büntetlenség még nem érdem, ezért a büntetlen előélettel együtt nem vehető figyelembe. A fiatal felnőtt korábbi elítélései az enyhítő hatást csökkentik, szintén ilyen hatása van a 15. irányelv IV./8. pontja értelmében a kiemelkedő tárgyi súlyú, élet elleni bűncselekmény elkövetésének is. Ezzel egyező álláspontot találunk a BH2004.353 szám alatt közzétett eseti döntésben.

Az öregedéssel együtt járó testi és szellemi hanyatlás abban az esetben is kihatással lehet az elkövetés körülményeire, ha az elkövető beszámítási képességére egyébként nincsenek hatással (pl. az idősebb emberek gyakran ingerlékenyebbek), ezért a terhelt idős kora enyhítő körülmény. Az

56/2007. számú BK vélemény értelmében ez a körülmény általában a nyugdíjkorhatártól vehető figyelembe (III./4. pont). Az előbb említett okok jelentősen korlátozhatják a büntetés elviselésének képességét, ezért az idős kornak ilyen összefüggésben is jelentősége van. Erre még a későbbiekben visszatérünk.

Az elkövető elmeállapotának a büntetőjog olyan nagy jelentőséget tulajdonít, hogy amennyiben emiatt tetteinek következményét felismerni nem képes, illetve képtelen ennek megfelelően cselekedni, úgy nem büntethető (Btk. 24. § (1)). Egyéb okok mellett azért is indokolt ez a rendelkezés, mivel ilyen elkövetővel szemben a büntetési célok a hagyományos büntetőjogi eszközökkel nem érhetők el, speciális ellátásra szorulnak. Amennyiben a terhelt elmeállapota a felismerésben, illetve az ennek megfelelő cselekvésben csupán korlátozta, úgy büntetése korlátlanul enyhíthető (Btk. 24. § (2)). Ebben az esetben már széleskörű mérlegelése van a bíróságnak. Az elkövető elmeállapotának megítélése szakértői kérdés, melynek során elsődlegesen azt kell vizsgálni, hogy a kóros elmeállapot milyen összefüggésben van az elkövetett cselekménnyel. Minél közelebb áll a beszámítási képességet kizáró mértékhez, annál nagyobb súlyal kell értékelni. Amennyiben a terhelt beszámítási képességének korlátozottsága nem éri el az előbb ismertetett esetek egyikét sem, ezen állapota még mindig enyhítő körülmény lehet. Minden esetben körültekintően kell vizsgálni azt, hogy az elkövető állapota mennyiben „hatott közre” a bűncselekmény elkövetésében. A Btk. 24. §-a külön is kiemeli az elmebetegséget, a gyengeelméjűséget, a szellemi leépülést, a tudatzavart és a személyiségzavart. Az első három állapot betegségnek tekintendő, ám a tudatzavar és a személyiségzavar nem minden esetben. A törvény megfogalmazásából az derül ki, hogy ezek értékelésre csak akkor van lehetőség ha azok kóros jellegűek. A kollégiumi vélemény is megerősíti, hogy a pszichopátia csak akkor értékelhető enyhítő körülményként ha súlyos fokú patológiás vonásokat mutat. Ettől némiképp eltérő állásponton van a 15. számú irányelv, mely a pszichopátiának csak beszámítási képességet kizáró vagy korlátozó hatását veszi figyelembe, ezen túlmenően enyhítő körülményként nem tartja értékelhetőnek.

Az elkövető elmeműködésének valamely sajátos rendellenessége (pl. kleptománia) is kis mértékben korlátozza a beszámítási képességet, ennek enyhítő hatását azonban általában közömbösíti a bűnelkövetés fokozott veszélye.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az ittasság kérdése, melynek szintén legalább tudatszűkítő hatása van. A Btk. 25. §-a értelmében a kóros elmeállapotú terhelttel szemben alkalmazható rendelkezések nem terjednek ki arra, aki cselekményét önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követi el. Ezzel összhangban áll az 56/2007. számú BK vélemény és a 15. számú irányelv is, mindkettő kimondja, hogy az ilyen állapot, illetve az ebből fakadó durva, garázda jellegű elkövetés, súlyosító körülmény, különösen élet és testi épség, valamint nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetén. Mindennek akkor van jelentősége, ha az ittas állapotnak szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében. Az alkohol káros hatásaival minden ember tisztában van, ezért a törvény által említett önhiba szinte minden esetben fennáll, nincs jelentősége annak, hogy az alkoholfogyasztásra méltányolható körülmények között, esetleg mások biztatására került sor. Kivételesen előfordulhatnak olyan esetek, mikor az önhiba mégsem állapítható meg, mert az elkövető szervezet már elenyésző mennyiségű alkoholra is úgy reagál, mintha az illető teljesen leittasodott volna (patológias részegség), ilyenkor - a szervezet reakciójától függően - a Btk. 24. § (1) vagy (2) bekezdésének alkalmazására kerülhet sor. Másik - szintén igen ritka eset - mikor valaki valamilyen tőle független külső hatás folytán kerül ittas állapotba (pl. az alkohol minőségében való tévedés). Ittas járművezetés esetén külön figyelmet kell fordítani az alkoholos befolyásoltság fokára. Az iszákos életmód folytatása súlyosító körülmény, mivel valószínűsíti az ilyen személy agresszivitását ezáltal fokozott társadalomra veszélyességét.

Az elkövető iskolázatlansága, alacsony műveltsége általában enyhítő körülmény, mivel az ilyen személyekben nem alakult ki a szocializáció kellő foka. Ennek következtében a „motívumok harca” során a bűncselekmény elkövetése irányába ható tényezőkkel szemben kevesebb gátló tényezőt tud felállítani. Ezen enyhítő körülmény értékelhetősége azonban alapvetően az elkövetett bűncselekménytől függ, ezért nincs enyhítő hatása olyan esetekben, mikor az adott bűncselekmény alapvető társadalmi érdekeket sért, ezért annak tilalmazottságával mindenkinek tisztában kell lennie (pl. emberölés, testi sértés, lopás stb.). A 15. számú Irányelv is kimondja, hogy élet és testi épség elleni cselekményeknél ezen enyhítő körülménynek nincs különösebb nyomatéka. A terhelt nem megfelelő szocializáltságának további oka lehet neveltetési körülményeinek kedvezőtlen volta, megfelelő családi háttér hiánya, ami szintén enyhítő körülményként értékelhető és nem kizárólag fiatalok, vagy fiatal felnőttek terhelt esetében. (lásd: BH2000.527)

A magasabb fokú műveltség (főiskolai, egyetemi végzettség) önmagában nem súlyosító körülmény, ilyennek csak akkor értékelhető, ha a birtokolt ismeretek felhasználásával került sor a bűncselekmény elkövetésére (pl. a jogi végzettség súlyosító körülmény igazságszolgáltatás rendje elleni bűncselekmény esetén). Az előbbieken kifejtetteknek megfelelően olyan cselekmény esetén, melynek társadalomra veszélyességét mindenki ismeri ez a körülmény közömbös. A magasabb iskolázottsághoz gyakran (de nem kizárólagosan) kapcsolódik vezető beosztás, ami szintén súlyosító körülmény (amennyiben nem minősítő körülmény pl. Btk. 250. § (2)) ha annak kihasználásával, vagy azzal összefüggésben történt az elkövetés. Vezető beosztásúnak az tekinthető, aki tényleges irányító tevékenységet végez. Az ilyen személyektől éppen az lenne elvárható, hogy beosztottaikat a szakma szabályainak megfelelően irányítsák, így cselekményüknek másokra is jelentős kihatása lehet. Különös nyomatéka lehet az elkövető beosztásának, ha olyan bűncselekményt követett el, amit meg kellett volna akadályoznia, hiszen ebben az esetben nemcsak a többiek helyes magatartását kell előmozdítania, hanem mások jogellenes magatartását meggátolnia. Ugyanígy súlyosító körülmény a bizalmi viszony kihasználásával történő elkövetés.

3.4. A bűncselekményben való részvétel intenzitása

Az elkövető vezető, kezdeményező szerepe, műveltségétől, beosztásától függetlenül is súlyosító körülmény, mivel ezáltal az elkövetési magatartás tanúsításán túl megkönnyíti a bűncselekmény elkövetését, azáltal, hogy azt megszervezi, vagy további személyeket vesz rá a részvételre. Amennyiben magatartása eléri a felbujtás szintjét az növeli a súlyosító körülmény nyomatékát. A másik oldalon állók (azaz akiket a bűncselekmény elkövetésére mások vittek rá) számára enyhítő körülmény, hogy szándékuk kialakításában más személynek döntő szerepe volt. Ennek kapcsán vizsgálni kell, hogy milyen intenzitású ráhatásra volt szükség ahhoz, hogy a terhelt végül részt vegyen az elkövetésben, ha a rábeszélés „könnyen ment” úgy az enyhítő körülmény súlya jelentősen csökken. Nyomatékos lesz viszont a súlya, ha a rábeszélés eredményességében szerepe volt a felek közötti függőségi viszonyoknak.

3.5. Az elkövető családi körülményei

Amennyiben az elkövetőnek eltartásra, nevelésre szoruló hozzátartozói vannak, az általában enyhítő körülmény. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a bíróság ítéletének kihatása van a terhelt

családjára, akiknek a bűncselekmény elkövetéséhez semmi közük sem volt. Ezen körülmény vizsgálatakor nincs jelentősége annak, hogy milyen rokoni kapcsolat van a felek között, egyedüli követelmény, hogy a hozzátartozó a tartásra rászoruljon. A kiskorú személyeket minden esetben ilyennek kell tekinteni, a nagykorút azonban csak akkor, ha önhibáján kívül nem képes saját ellátását biztosítani (pl. öregsége, betegsége miatt). További feltétele az enyhítő körülmény megállapításának, hogy a terhelt ténylegesen eleget is tegyen ezen kötelezettségeinek, annak azonban már nincs jelentősége, hogy ezt személyesen teszi-e, vagy családon kívül (pl. tartásdíj fizetésével). A körülmény nyomatékát alapvetően meghatározza az érintett hozzátartozók száma. Amennyiben a tartásra szoruló hozzátartozó a bűncselekmény sértettje, úgy természetesen ezen enyhítő körülmény nem áll fenn, az ilyen elkövetés inkább súlyosít. Ezen az állásponton van a 15. számú Irányelv is, amely további korlátként fogalmazza meg, hogy olyan elkövető esetén, aki hajlamos a családon belüli nézeteltéréseket súlyos bűncselekmények elkövetésével „rendezni”, az eltartásra szoruló hozzátartozók léte még akkor sem enyhítő körülmény, ha kizárólag a vádlottat terheli a tartási kötelezettség.

A gyakorlat korábbi ingadozásnak okán adta ki a Legfelsőbb Bíróság a 11/1969. számú állásfoglalását, mely kimondja, hogy nem helyes az ítélezésben akkor jelen volt nézet, mely szerint nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetén az előbbieken tárgyalt enyhítő körülmény nem vehető figyelembe. Az ilyen bűncselekmények a családi viszonyokat rendkívüli mértékben rombolják, ezért indokolatlan az ártatlan családtagokat további hátránnyal sújtani éppen az ő érdekeikre hivatkozva.

3.6. A motívum és a célzat

Az elkövető a bűncselekményt mindig valamilyen okból követi el, melynek felderítése a büntetőeljárás során elengedhetetlen, e nélkül ugyanis az egész eseménysorozat alapja maradna ismeretlen, ami veszélyezteti, hogy további vizsgálódásainkat helyes irányban folytassuk. A motívum (indíték) sokat elárul az elkövető személyéről, ezért ezen keresztül hozzá is közelebb juthatunk. A motívumhoz szorosan kapcsolódik a célzat, amit az elkövető el kíván érni. Ha a bűncselekmény indítóoka erkölcsileg méltányolható, úgy azt enyhítő körülményként kell figyelembe venni. A bűncselekmény elkövetését gyakran váltja ki az a felindult állapot, amit valamilyen külső hatás idézett elő, ezek közül legtipikusabb a sértett magatartása. A sértett által tanúsított durva,

erőszakos, kihívó, hűtlen adott esetben jogellenes - de mindenképpen elítélendő - magatartás oda vezethet, hogy az elkövető tudatában a felmérés végiggondolás folyamata nem zajlik le kellő hatékonysággal, és az őt ért sérelemért elégtételt vesz. Látható, hogy ilyen esetben a magatartások gyorsan követik egymást, hiszen bizonyos idő elteltével a felindultság alább hagy és lehetőség nyílik megfontolt cselekvésre. A sérelemért hosszabb idő után vett elégtétel már bosszúnak tekinthető, ami már erkölcsileg alig méltányolható. Szintén el kell határolni az eldurvult, féktelen indulattól, ami szintén elítélendő. Méltányolható indítók lehet továbbá az elkövető családtagjait ért sérelem, az elkeseredettség, a közérdek vélt vagy valós védelme (pl. más bűncselekményét kívánta megakadályozni). Elképzelhető, hogy a terhelt más érdekében cselekedett, ilyenkor fokozottan kell vizsgálni, hogy terheltnek származott-e, vagy származhatott-e volna bármilyen előnye a cselekmény elkövetéséből.

A fentiekből értelemszerűen következik, hogy az erkölcsileg elítélhető motívum súlyosító körülmény. Az előbbieken már említettük a bosszút, amit szintén a sértett magatartása váltott ki, de a vádlotti szándék kialakulása és a cselekmény végrehajtása időben eltávolodik, valamint általában a sértett nem elítélendő magatartása váltja ki. Tipikusan ilyen ha a terhelt a sértettnek azért okoz hátrányt, mert az valamilyen kötelezettségét teljesítette (pl. tanúskodott), vagy valamely jogát gyakorolta (pl. tartásdíjigényét érvényesítette). Amennyiben a vádlottnak olyan célja van a bűncselekmény elkövetésével, hogy ezzel más bűncselekményt leplezzen, vagy a sértettet valamire rákényszerítse az elkövetés aljas indokból történik, ami szintén súlyosító körülmény.

A mások kárára történő anyagi haszonszerzés is általában elítélendő. Enyhítő körülményként vehető figyelembe azonban, ha az elkövető önhibáján kívül olyan nehéz anyagi helyzetben van, hogy maga vagy családja minimális ellátásáról sem tud gondoskodni és ezért vagyon elleni bűncselekményt követ el. Az önhiba fokozott figyelemmel vizsgálendő, nem állapítható meg, ha az elkövető pénzét alkoholra vagy szerencsejátékokra költi. Elenyészik az enyhítő körülmény súlya, ha az elkövetési érték lényegesen meghaladja a felmerülő szükségleteket. Ismételten fontos kiemelni, hogy az elkövető nehéz helyzete csak vagyon elleni bűncselekményeknél lehet enyhítő körülmény, ha más bűncselekményt valósít meg nyereségvágyból, akkor súlyosító körülményként kerül értékelésre.

Értékelésre kerülhet végül a motívum körében annak hiánya is, ami súlyosító körülmény, mivel az elkövető nagyobb elvetemültségét, gátlástalanságát mutatja.

3.7. A szándékosság és a gondatlanság értékelése

A büntetés kiszabása körében a bűnösség fokának kiemelkedő jelentősége van, erről már az előző fejezetben esett szó. A bűnösségen belül a szándékosság és a gondatlanság kérdése igényel további vizsgálatot. Általános elve, hogy a szándékosság súlyosabban minősül a gondatlanságnál, ezt a törvényhozó is kifejezésre juttatja több helyen, azáltal, hogy a bűncselekmények gondatlan alakzatát enyhébben bünteti. A szándékosságon és a gondatlanságon belül egyaránt jelentősége van azok fokozatának. Az egyenes szándék (kívánja tette következményét) súlyosító körülmény mivel az elkövető céltudatosságára utal. Egyenes szándéokra lehet következtetni a bűncselekmény végrehajtása során tapasztalt körültekintő megfontoltságból, az alkalom kereséséből, a precíz elkövetési módból vagy annak durvaságából. Mindegyik körülmény kifejezi, hogy az elkövető kifejezetten kívánja tette eredményét, ennek eléréséhez minden tőle telhetőt megtesz. Az említett körülményeket csak akkor lehet súlyosítóként értékelni, ha nem érik el egy minősítő körülményhez (az előbbiekhöz mérten az előre kiterveltséghez vagy a különös kegyetlenséghez) megkívánt szintet. Ezzel ellentétben enyhítő körülményként értékelendő az eshetőleges szándék (a következményekbe belenyugszik), melyet megalapozhat a megfontoltság hiánya, a következmények nem kellő mérlegelése, a szándék intenzitásának alacsony mérve. Nem érvényesül az eshetőleges szándék enyhítő hatása, ha az eredmény gondatlansággal is előidézhető.

Gondatlanság esetén szintén különbséget kell tenni annak két fokozata között. A tudatos gondatlanságnál (*luxuria*) enyhébb elbírálás alá esik a hanyag gondatlanság (*negligentia*), ez ugyanis önmagában is enyhítő körülmény lehet. Ezekben belül azonban további vizsgálatot igényel a gondatlanság foka, amely ha magas, súlyosító körülmény. A tudatos gondatlanság akkor nagyfokú, ha az elkövető indokolatlanul könnyelműen bízott cselekménye következményeinek elmaradásában; a hanyag gondatlanság pedig akkor, ha a feltétlenül elvárható elemi (quasi bárkitől elvárható) körültekintés tanúsítása mellett a káros következmények már felismerhetőek lettek volna. Amennyiben az eredmény minősítő körülmény és azt mind szándékossággal, mind gondatlansággal elő lehet idézni, enyhítő körülmény, ha csupán gondatlanság állapítható meg. Mindez nem áll

ellentétben a Btk. 15. §-ában foglaltakkal, az eredmény bekövetkezése ugyanis objektív tény, amelynek értékelésétől nem lehet eltekinteni, az elkövető ehhez való tudati viszonyulását azonban figyelembe kell venni. A szándékosság és gondatlanság kérdését hasonlóan értékeli a 15. számú Irányelv is.

3.8. Az elkövetés után tanúsított magatartás

A terhelt által az elkövetés után tanúsított magatartásnak jelentős szerepe van a büntetés kiszabásánál, mivel ezek alapján lehet következtetést levonni arra, hogy az elkövető személyiségében milyen változások következtek be az elkövetés hatására. A megváltozott személyiséghez alkalmazkodni kell a büntetés kiszabása során, annak érdekében, hogy a büntetési célokat minél hatékonyabban érvényesíthessük. A terhelt sok esetben maga is felismeri tette elítélendőségét, ezért általában a megbánás különböző fokozataival lehet találkozni, de sajnálatosan arra is akad példa, hogy az elkövető még elvetemültebb magatartást tanúsít (pl. dicsekszik a cselekmény elkövetésével vagy bosszút áll az őt leleplező személyeken stb.), amit súlyosító körülményként kell értékelni.

A megbánás kapcsán tanúsított legtipikusabb magatartás a beismerés, ami kiterjedhet az elkövetés körülményeire (ténybeli) és a bűnösség elismerésére is. Nagyobb nyomatéka akkor van, ha a bűnösségre is kiterjed és őszinte megbánással párosul. Ebből következik, hogy a részbeni beismerés is lehet enyhítő körülmény. Az egész eljárás alatt tanúsított beismerés jelentősége fokozott, míg nyomatéka elenyészik, ha az ilyen jellegű vallomás megtételére a nyomozási eljárás során került sor, de a tárgyaláson a vádlott azt nem tartotta fenn. További fontos kritériuma a beismerésnek az esetleges feltáró (felderítő) jelleg, amelyről akkor beszélhetünk, ha az abból megismert tények kiegészítik az egyéb bizonyítékokat, azaz a tényállás pontosabb megállapítását teszik lehetővé. Ilyen vallomás még akkor is enyhítő körülmény lehet, ha a bűnösség elismerése csak részben történt meg. Nyomatékát jelentősen megnöveli, ha kizárólag a vallomás nyomán vált lehetővé a bűncselekmény teljes felderítése, illetve az esetleges további elkövetők kilétének megállapítása. Tettezés esetén a ténybeli beismerésnek nincs szerepe, de a bűnösség elismerése és a megbánás itt is enyhítő körülmény. Nem értékelhető egyforma súllyal a beismerés annak javára, aki tettét ténylegesen megbánta illetve annak, aki kizárólag enyhébb büntetést kíván ez úton elérni

(pl. korábbi megbánása ellenére újabb bűncselekményeket követ el, az ilyen személy nyilvánvalóan nem akar megváltozni). Ezért azt a körülményt, hogy a beismerés párosul-e őszinte megbánással minden esetben vizsgálni kell, nemleges válasz esetén figyelembe alig vehető. Meg kell jegyezni, hogy a beismerés hiányát nem lehet a vádlott terhére értékelni, még akkor sem ha az nyilvánvalóan alaptalan.

A megbánás egyértelmű kifejeződése, ha a tettes közvetlenül a cselekmény elkövetése után annak eredményét már nem kívánja, ezért annak bekövetkezését igyekszik megakadályozni. Az önkéntes eredmény-elhárítás szintjét el nem érő közreműködés enyhítő körülmény.

Az önfeljelentés a megbánás tanúsításának azon formája, mikor a büntetőeljárás még nem indult meg az elkövető ellen (gyanúsított kihallgatására még nem került sor), azt az elkövető „önként vállalja”. Növeli ezen enyhítő körülmény súlyát, ha korábban az eljárás egyáltalán nem indult meg, mert a hatóság csak a feljelentésből értesült a bűncselekmény elkövetéséről. Szintén emeli az önfeljelentés nyomatékát, ha arra olyan időben került sor, mikor az elkövetőnek a lelepleződéstől már egyébként nem kellett tartania. Azt is a vádlott javára kell értékelni ha tevékenyen hozzájárult a felderítés eredményességéhez (pl. az elkövetéshez használt eszköz rejtekhelyét megmutatta).

Ha a bűnelkövetés miatt az elkövetőben olyan jelentős mértékű büntudat alakul ki, hogy saját életének kioltására komoly kísérletet tesz, abból arra lehet következtetni, hogy benne kialakult az újabb bűncselekmények elkövetésétől visszatartó erő, ezért a büntetésnek ezen célja már csak korlátozottan jut szerephez. Itt is körültekintően vizsgálandó, hogy az öngyilkossági kísérletnek a cselekmény miatti komoly megbánás volt-e az oka.

3.9. A büntetés elviselésének képessége

A vádlott fizikai és pszichikai állapota jelentősen befolyásolja, hogy a kiszabott büntetés rá konkrétan milyen súllyal nehezedik. A következőkben döntően a szabadságvesztés büntetés elviselésének képességét befolyásoló tényezőkkel foglalkozunk, de nem szabad elfelejteni, hogy ennek a kérdésnek az összes büntetési nem vonatkozásában jelentősége van (így a pénzbüntetést lényegesen nehezebben viseli el az, akinek anyagi körülményei rosszak, a kitiltás jelentősebben

sújtja azt, aki így családtagjaival nem tud kapcsolatot tartani azok helyhezkööttsége miatt stb.). A szabadságvesztéshez visszatérve nem vitatható, hogy annak elviseléséhez bizonyos fokú fizikai és lelki kondícióra van szükség, aki ezekkel nem rendelkezik, arra büntetés akár a büntetési célokkal ellentétes hatást is gyakorolhat. Ezért a büntetést elviselő képességet csökkentő tényezőket enyhítő körülményként kell figyelembe venni, még akkor is ha azok nincsenek összefüggésben a bűncselekmény elkövetésével.

Ilyennek tekinthető a vádlott idős kora, melynek következtében a már említett fizikai és lelki kondíció gyengébb mint fiatalabb korban, ezért tartani lehet attól, hogy az idősebb rabokat társai kihasználják, bántalmazzák, ami olyan hátrány, melynek okozása a büntetésnek nem lehet célja. A büntetés kiállítását szintén jelentősen megnehezíti a vádlott valamilyen (elsősorban elmebeli) betegsége, jelentősebb fokú rokkantsága. Adott esetben jelentős pszichikai megterhelést jelenthet, hogy az elkövető elítélése folytán ápolásra, gondozásra szoruló hozzátartozóiról nem tud gondoskodni.

4. Záró gondolatok

Jó ítéletet hozni nehéz feladat. A büntetőeljáráásban a bírónak számos feladata közül kiemelkedik a bizonyítékok összegyűjtése, ezek alapján a tényállás pontos megállapítása és amennyiben ezek alapján a vádlott bűnössége megállapítható, a büntetés kiszabása. Az említett feladatok elvégzésében jelentős segítséget nyújtanak az eljárás más szereplői, a bizonyítékokat összegyűjti a nyomozó hatóság, a vádlott bűnösségét bizonyítani igyekszik az ügyész, a terhelt és védője által tett bizonyítási indítványok segíthetnek a tényállás tisztázásában és a sor még hosszan folytatható lenne. A büntetés kiszabása során azonban a bíró magára marad (a perbeszédék és az utolsó szó elhangzása után mindenki elhagyja a tárgyalótermet) és döntését meg kell hoznia. Természetesen sok esetben a tényállás illetve a bűnösség kérdése is nehéz probléma, gondos, körültekintő mérlegelést igényel. A büntetés kiszabása azonban mindig igen nagy felelősséggel járó döntés. A törvény meghatározza a büntetés általános célját, a bíró kezébe ad számos eszközt mellyel a büntetés alakítható, arra azonban nem tartalmaz - és nem is tartalmazhat - rendelkezést, hogy annak pontos mértéke mekkora legyen, csak annak határait szabja meg. Minél tágabbak ezek a

határok, a bíró dolga annál könnyebb és nehezebb is egyszerre. Könnyebb, mivel csak széles határok között van meg a lehetősége arra, hogy igazságos döntést hozzon (hivatásának pedig pont ez a lényege); de ugyanakkor nehezebb is, hiszen keskeny határok között kisebb a döntés felelőssége, mivel nagyot tévedni nem lehet.

A Büntető törvénykönyv büntetéskiszabási rendszerének legfőbb negatívuma az igen gyakori változás. Azáltal, hogy a törvényhozó a büntetéskiszabás általános szabályainak sorozatos változtatásával akarja éppen aktuális céljainak megfelelően alakítani az ítélkezési gyakorlatot mindenképpen káros hatású. A büntető törvény időbeli hatályának szabályozása csak még bonyolultabbá teszi ezt a kérdést, sokszor komoly kutató munka pusztán annak megállapítsa, hogy mely jogszabály is alkalmazható egy adott ügyben. A büntetés kiszabását azonban a gyakran változó jogszabályokon kívül az enyhítő - és súlyosító körülmények is döntően befolyásolják, így ezek felderítése és vizsgálata a normaváltozásoktól függetlenül mindig időszerű.

Dr. Rendeki Sándor: A büntetés kiszabása - Enyhítő és súlyosító körülmények - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1976.

Magyar büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára 2. kiadás (19 pótlással) Szerkesztő/lektor: Dr. Berkes György - HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2004.

Dr. Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1984.

Dr. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része - Korona Kiadó Budapest 2001.

Dr. Belovics Ervin - Dr. Molnár Gábor - Dr. Sinku Pál: Büntetőjog - Különös Rész (harmadik, átdolgozott kiadás) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2003.

Dr. Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai - Grill Károly könyvkiadó vállalata Budapest 1945.

Dr. Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve 8. kiadás (kézirat gyanánt) Budapest 1942.

Az 1978. évi IV. törvény indokolása - Complex CD-Jogtár

Dr. Gál Attila: Büntetéskiszabási kérdések az új büntető kódexben in Büntetőjogi kodifikáció 2003. 4. szám

Dr. Katona Sándor: A büntetéskiszabásról in Bírák lapja V. évfolyam 1995. 1. szám